

Om skillnader mellan individer och sammanhang

Reflexionerna i det här nyhetsbrevet handlar om kriminalvård, rymlingar, superfångelse och systemförståelse. Tony Olsson och de andra rymde som på beställning. En hotande nyhetstorka som skulle kunna ge kvällstidningarna verkliga problem förbyttes snabbt i sin motsats. Ett annat nyhetsbrev kommer säkert att avhandla enfrågejournalistiken, det vill säga det faktum att det tycks vara lättare att sälja tidningar som dag ut och dag in handlar om en och samma sak än att sälja verkliga nyheter. Näväl, nu fick vi en värdig efterföljare, om än kortvarig, till Knutbyrättegången. Två äkta rymmarjakter med helikoptrar, intervjuer, korruption, risker för allmänheten och en lycklig utgång.

Det finns en del nya inslag dock, för en gångs skull väljer media att beskriva polisen som duktig, handlingskraftig och framgångsrik. Det är både uppfriskande och glädjande - i vanliga fall går ju journalistiken ut på att beskriva myndigheter som illvilliga, obegåvade och slösaktiga. Jag undrar om det är början på en ny trend?

Min egentliga fundering handlar om något annat, nämligen hur man kan komma till alldeles olika slutsatser beroende på vilken modell man använder för analys och systemförståelse. Innan man diskuterar var i landet ett superfångelse skall byggas och vilken teknik man skall använda måste man fundera över vilket system vi vill påverka och i vilken riktning. Det finns, såvitt jag förstår, tre tänkbara nivåer.

Den första är samhället, alltså vilket samhälle vill vi ha och hur kommer vi dit. Leif GW Persson har vid något tillfälle sagt att vårt samhälle har ca 150 "befattningar" för verkligt grovt kriminella. Hans budskap var att det antalet är konstant så länge vi inte påverkar samhället i sin helhet. Det betyder, sa han, att om vi låser in de 150 för tid och evighet så blir det lugnt en kort tid, därefter kommer 150 andra att ta deras platser. Alltså - kriminalitet är en systemegenskap i ett samhälle som har väldigt lite att göra med de personer som är kriminella. Däremot kan man, genom att påverka hela systemet, påverka antalet befattningar. I vissa länder är de fler än i Sverige och i andra är de färre. Det är ju den här siffran som avgör hur trygg jag kan känna mig som medborgare. Frågan om huruvida Tony Olsson är ute eller inne är fullständigt ointressant i sammanhanget. Alltså bör vi fråga oss: Vilka åtgärder minskar antalet "kriminella befattningar" och vilka kan tänkas öka dem?

Nästa nivå är rättsväsendet. Om vi betraktar polis, domstolar och kriminalvård som en stor organisation så kan vi fundera på den ur ett systemperspektiv. Föreställ Dig organisationen som ett ekosystem! Man kan tänka sig två alternativ: Antingen är det ett fungerande system eller också är det inte det. Om systemet inte fungerar går det mot sin snara död, antingen genom svält och utrotning (en öken) eller genom cancerliknande tillväxt (en övergödd sjö) som i sin tur också leder till undergång ganska snart.

Om det är ett fungerande system så strävar det framgångsrikt efter sin egen överlevnad och tillväxt. För rättsväsendet är ju färre kriminella, färre brott och färre rymningar faktiskt hot mot systemets överlevnad och något som då måste motarbetas eller kompenseras för. Det är oerhört viktigt att förstå skillnaden mellan rättsväsendet och individerna som arbetar i det. Alltså - det är fullt möjligt att tänka sig att alla anställda i våra rättsvärdande myndigheter vill ha minskad brottslighet medan systemet som helhet vill att den ökar!

Återigen måste vi fråga oss: Vilka åtgärder kan få rättsväsendet (alltså inte dess anställda!)

att sträva efter minskad kriminalitet?

Den sista nivån är individen. Jag väljer att titta på den enskilde brottslingen men resonemanget är giltigt för en polis, en häktesvakt, en åklagare eller en justitieminister. För individen gäller samma regler som för de andra systemnivåerna ovan. Den egna överlevnaden med minsta möjliga risk och med minsta möjliga ansträngning förklarar de allra flesta mänskliga aktiviteter. Vi väger intäkter mot kostnader och fattar relativt (för oss själva!) rationella beslut. Med det synsättet blir skillnaden mellan mig och Tony Olsson inte fundamental utan helt enkelt en fråga om hur vi värderar uppoffringar och nyttoeffekter. Vi bör därför fråga oss - vilka åtgärder kan bidra till att öka intäkten och minska kostnaden vid ett önskat beteende?

Problemet i sammanhanget är att samma åtgärd leder till olika resultat på de olika nivåerna. Vi har ännu inte den förståelse för de här sammanhangen som gör att vi kan påverka samhället, rättsväsendet och individerna i önskad riktning. I stället gör vi en lång rad punktinsatser vars effekt på det hela taget vi inte har en aning om. Under de senaste trettio åren har vi mödosamt fått lära oss ekologiska samband och att inte försöka röra i en detalj utan att förstå helheten. På samma sätt måste vi nu försöka skapa bilder av hur exempelvis kriminalitet som samhällsföreteelse fungerar. Tills vi vet det är det klokt att vara försiktig med punktinsatser, oavsett om det är gödning på åkrar eller hårdare tag mot rymningar.